

Journal of Universal History Studies

**Osmanlı ve İnan Arşiv Belgelerinde Mehmet Şemseddin Paşa'nın Hayatı ve Tahran
Elçiliği (1855-1917)¹**

**The Life of Mehmet Şemseddin Pasha and his Tehran Embassy in the Ottoman and
Iranian Archive Documents (1855-1917)**

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 21.07.2020 / 23.08.2020

pp. 195-212

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 3(2) • December • 2020 •

Abdurrahman Gülmez

Gümüşhane University, Assistant Professor, Department of Islamic History, Gümüşhane, Turkey

Email: abdurrahman.gulmez@gumushane.edu.tr

Orcid Number: 0000-0002-7155-7047

Cite: Gülmez, A. (2020). Osmanlı ve İnan Arşiv Belgelerinde Mehmet Şemseddin Paşa'nın Hayatı ve Tahran Elçiliği (1855-1917) . Journal of Universal History Studies , 3 (2) , 195-212 . DOI: 10.38000/juhis.772433

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Öz

19.yy'ın sonu ve 20.yy'ın başlarında Osmanlı İmparatorluğunun, siyasi ve iktisadi olarak çöktüğü bu dönemde İmparatorluğun en çok aradığı şey liyakatli, sadık ve vatansever devlet adamlarıydı. Şemseddin Paşa da İmparatorluğa hizmet etmiş ve bilinmeyen devlet adamlarından sadece biridir. Anadolu'ya muhacir olarak gelen Çerkez asıllı Mehmet Şemseddin Paşa sergüzeşt-i hayatı boyunca ve üstün niteliklere sahip devlet adamlığı vasfıyla iki padişaha da (II. Abdülhamid ve V.Mehmed Reşad) hizmet etmiştir. Osmanlı ve İran arşiv belgelerinde de belirtildiği gibi Şemseddin Paşa ömrünü, Yunanistan, Romanya, İran ve Trablusgarp-Bingazi gibi yerlerde vazife yaparak geçirmiştir. Atandığı görevlerde mütevazılığını korumuş, bilgili nadir bir şahsiyettir. Görevli olarak bulunduğu döneme ait olaylar arşiv belgeleri kullanılarak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Şemseddin Paşa'nın hayatı ve Osmanlı-İran arşiv belgelerinde iki ülke arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda diğer ülkelerde de yaptığı faaliyetlerin hepsi incelenerek konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Şemseddin, Elçilik, Osmanlı, İran

Abstract

In the late 19th century and early 20th century, when the Ottoman Empire collapsed politically and economically, the empire's most sought after was the statesmen who were merit, loyal and loving. Şemseddin Pasha, who served the Empire with these qualities and whose name was not known, was only one of these statesmen. Mehmet Şemseddin Pasha was Circassian origin, who came to Anatolia as an immigrant, served two sultans, Abdulhamid II and Mehmed Reşad II, during their lifetime and with the qualities of superiority. As stated in the Ottoman and Iranian archive documents, Şemseddin Pasha spent his life in duties such as Greece, Romania, Iran and Tripoli-Benghazi. He had a rare and knowledgeable personality that has maintained his modesty in his assigned positions. A result was tried to be reached by using the archive documents of the events of the period he was in charge of. In this study, the life of Şemseddin Pasha and the relations between the two countries in the Ottoman-Iranian archive documents, as well as all the activities he carried out in other countries, will be tried to be clarified.

Keywords: Mehmed Şemseddin, Embassy, Ottoman, Iran.

Giriş

Elçi, özel isim olarak ilk defa Uygur metinlerinde rastlanan kelime “haberçi, Peygamber” manasına gelmektedir. Elçinin Arapça karşılığı olan sefir ise son asırlarda, “Sefaretname, Sefarethane, Sefir-i Kebîr” gibi tabirlerde kullanılmıştır (İpşirli, 1995, s. 3). Elçiler, Padişah ve Sadrazam tarafından yazılmış mektupları gittikleri ülkelerin Hükümdarına ve Başvekillerine götürürlerdi. Osmanlı Devleti 18.yy’ın sonlarına kadar lüzum gördükçe yabancı ülkelere elçi veya heyetler gönderirdi ve bunlar geçiciydi. Daimi elçiliklerden önce yurt dışına görevli olarak gönderilenler belli bir sınıfa ait değildi. Gönderildikleri devletin ve işin önemine göre, farklı mesleklerden, mevki ve şöhret sahibi kimseler sefaretle vazifelendirilirdi. 18.yy’dan itibaren elçilerin Reisülküttaplık yapmış ve işin ehli olanlar arasında seçilmeye özen gösterilmesi Osmanlı’nın dış siyasetinde atılan önemli bir gelişmeydi. Venedikliler 1454, Polonya 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612 yılından beri İstanbul’da daimi elçi veya maslahatgüzarlar (kapu çuhadarları) bulundurmış buna karşı Osmanlı bu devletlerde daimi elçi bulundurma gereği duymamıştır. Daimi elçiliklerden önce Osmanlıda elçilerin gönderilme nedenleri farklılık arz etmektedir. Mesela, yeni bir padişah tahta geçtiğinde yabancı devletlere cüluslarını tebliğ etmek için gidenler, yapılan anlaşmaların tasdikli metnini götürülenler, dostluk ziyareti münasebetiyle gönderilenler, hükümdar, şah ve krallara yazılan nameleri götürülenler, 18.yy’da Avrupa’da ki gelişmeleri araştırmak amacıyla gönderilenler ve yabancı devletlerin talebi üzerine gönderilenler... gibi farklı nedenlerden dolayı elçiler gönderilmiştir. Osmanlı Devleti ilk defa 1792 yılında Londra’da sonra ki yıllarda ise Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Tahran’da daimi elçilikler açtı. Daimi elçilikler açılıncaya kadar Osmanlı Devleti Büyük Elçi, Fevkalâde Büyük Elçi, Orta Elçi veya Maslahatgüzar ünvan ve sıfatını taşıyan kimselerle temsil edilmiştir (Unat, 1968, s. 14-28). Osmanlı devleti sınırlarının genişlemesine paralel olarak farklı milletleri ve kültürleri de içinde barındırmaya başladı. Bunun sonucu olarak Osmanlı tarihinde önemli hizmetler yapmış (Türk, Kürt, Arap, Çerkez, Arnavut, Boşnak...) ama adı sanı bilinmeyen binlerce asker, komutan ve devlet adamı sayesinde Osmanlı devleti 622 yıl ayakta kalmıştır. İşte Mehmet Şemseddin Paşa bunlardan sadece biridir.

M. Şemseddin Paşa hakkında hem dijital hem de basılı kitap ve makale neredeyse yok gibidir. Ama 1890 ve 1917 yıllarına ait Osmanlı ve İran Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde birçok belge mevcuttur. Bunun yanında basılı olan kaynaklar ise genelde Çerkez devlet adamları veya Çerkez diliyle ilgili olan kaynaklarda kısa bilgiler bulunmaktadır.²

Mehmet Şemseddin Paşa'nın Hayatı

Osmanlı Devleti dağılma sürecinde hem Avrupa devletleri hem de Rusya ile büyük savaşlar yapmış ve bu savaşlarda büyük toprak kaybına uğramıştır. 19.yy’ın ikinci yarısında Osmanlı toprağı olan Kafkasya bölgesi Rus işgaline uğrayınca burada bulunan kavimler büyük kitleler halinde göç etmişlerdir. Savaşın sonunda vatanlarını terk eden binlerce insan Anadolu’ya göç ederek buraya yerleşmiştir. Bunlar Kütahya-Seyitgazi, Amasya, Sivas, Ankara, Düzce, Adana, Manisa-Saruhan, Gelibolu, Samsun-Canik, Aydın-Menteşe, Çorum, İzmit-Çepni köyü, Urfa, Elâzığ-Harpur, Sivas, Erzurum, İstanbul, Medine, Ankara, Konya...vb. yerlerde iskan edilmişlerdir (Gurulkan, Çınar, vd., 2012, s. 285-565).

Şemseddin Paşa'nın ailesi de Kuzeybatı Kafkasya'nın Tleseruk (Çerkezce ayağı tüylü oğlu

² Bu konu 2012-2014 yılları arasında Tahran Üniversitesi’ndeki kabul edilen Yüksek Lisan tez konumdur. “(Osmanlı ve İran Arşiv Belgelerinde) M. Şemseddin Bey’in İran’daki Elçilik Faaliyetleri”

anlamına) bölgesindendi (Aydemir,1991,s. 84). Mehmet Şemseddin Paşa bu çalkantılı dönemin sorunlu coğrafyası olan Kafkasya bölgesinde dünyaya geldi. Çerkez ileri gelenlerinden Hacızade Osman Bey'in oğludur. 1854-1855 yılında Kafkasya'nın Kuban bölgesinin³ Obih veya Obeyh kasabasında doğdu. 1862 yılında 8-9 yaşındayken ailesiyle önce Samsun'a (Aydemir, 1991, s. 85) sonrada İstanbul'a göç etti (Mücellidoğlu,1968-1969, s. 83). Şemseddin Paşa ailesiyle İstanbul'a geldikten sonra eğitimine devam etmiş ve üstün vasıflarını ve gelecekte nasıl biri olacağını daha okul döneminde belli etmiştir. Çalışkan, dürüst, temiz, ahlaklı, ağır başlı ve sakin biriydi. Derslere muntazam devam eder, güzel not tutar ve bu haliyle hocalarının dikkatini çekerdi (Aydemir,1991, s. 85). Fatih'te Hafız Paşa Sıbyan Mektebinde Fatih ve Beşiktaş Rüşiyyelerinde Mahreci Aklam'da okudu. 1879 yılında Galatasaray Sultanisinde, 1880 yılında Mülkiyenin Yüksek kısmından mezun oldu. Mülkiye ve Galatasaray dâhil bütün mektepleri sınıfının birincisi olarak bitirdi (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 83; Aydemir 1991, s. 85; Gövsa, s. 1490, 1945-1946). Şemseddin Paşa devletin en alt kademesinden başlayarak kısa sürede en üst makamlara kadar çıkmış ve hem okul okuyup hem de buralarda öğretmenlik yapmıştır. Mülkiye'de talebeyken 1878 yılında⁴ 350 kuruş maaşla Galatasaray sultanisi (lisesi) orta kısım hazırlık sınıfı Türkçe, 1879 yılında bu göreve ek olarak 750 kuruş maaşla Mektebi Mülkiye İ'dadi kısmına 1.sınıf Hesabı Nazari ve Hendese öğretmenliklerine tayin edildi (İbnül Emin, 1335, s. 212; Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 83). Mülkiyeden mezun olunca bütün görevleri de sona erdi. Mezuniyetinin ardından Sultan İkinci Abdülhamid'in emriyle 1880 yılının Haziran ayında 1500 kuruş maaşla Yıldız Sarayı 3. Kâtipliğine atandı. 7 Mart 1886 yılında (İ.MTZ.(01)17-632) 3000 kuruş maaş ve tahsisatla Atina Sefareti Başkâtipliğine atandı (İ.HUS.85-78). Yunan Meselesinde⁵ Osmanlı Sefiri Feridun Bey diğer yabancı devletlerin sefirleriyle beraber 7 Haziran 1886 yılında Atina'yı terk etmesinden sonra dönüşüne kadar sefaret maslahatgüzarlığını 48 gün⁶ Şemseddin Paşa devam ettirdi. 4 Nisan 1887'de bu görevden 5.000 kuruş maaşla Hariciye Nezareti Umur-ı Şehbenderi Müdürlüğüne⁷ getirildi (Mücellidoğlu, 1968-1969, s.83). 13 Kasım 1892 yılında 10.000 kuruş maaşla ve 10.000 kuruşta harcırah ile Bükreş Sefirliğine atandı (İbnül Emin, 1335, s. 214).

Şemseddin Paşa'nın 1880 ile 1892 yılları arasında görevli olarak gittiği yerlerde aldığı nişanlar ve maaşları, İbnül Emin ile Mücellidoğlu'nun verdiği bilgiler arasında farklılıklar bulunmaktadır. İbnül Emin, Şemseddin Paşa'nın 3 Temmuz 1880 yılında 2500 kuruş ile Kâtipliğe, 4 Eylülde 3. Rütbe, 5 Eylül 1880 de 4. Kahramanlık Madalyası, 3 Ekim 1880'de 2. rütbe, 17 Kasım 1880 de 4. rütbe, 1881'de 3. Osmanlı Nişanı verildi. 15 Ağustos 1882 tarihinde de Sancak Beyi oldu. 7 Ağustos 1886 yılında Beylerbeyi rütbesi, 13 Mart 1891 yılında Gümüş Madalyası verildi. 1892 yılında Abbas Hilmi Paşa Mısır Hidivliğine atanınca Şemseddin Paşa'da beraberinde Mısır'a giderek 20 gün burada kalmıştır (İbnülemin, 1335, s. 213). Elçi ya da elçi

³ İzzet aydemir ve İbrahim Alaettin Gövsa Şemseddin Paşanın doğumunu 1855 yılı olarak vermektedirler.

⁴ Mahmud Kemal İbnül Emin bu tarihi eserinde 1873 olarak kaydetmiştir.

⁵ Yunanistan, Büyük ülkü (Megalo İdea) ya bağlı kalan Yunanlılar, Berlin antlaşması ile kendilerine vadedilmiş olan hududu tam manasıyla elde etmek için fırsat kollamaya devam ettiler. Doğu Rumeli buhranının gelişmesi ve Bulgar Sırp harbinin başlaması üzerine bu fırsatın zuhur ettiğini sandılar. Deli Yani kabinesi Epir ve güney Makedonya'yı ilhak etmek maksadıyla askeri hazırlıklara girişti. Osmanlı Devleti de karşı tedbirler almaya başladı. Büyük devletler bu sırada Balkan yarım adasında barışın korunmasını gerekli gördükleri için İngiltere'nin tavsiyesi üzerine Yunan hükümetine baskı yapmaya karar verdiler. Atina hükümetine bir nota verip toplamış olduğu askeri terhis etmesini istediler. Yunan hükümetinin reddetmesi üzerine İngiltere, Avusturya, Almanya, İtalya ve Rusya Yunan sulanna donanma gönderip Yunanistan'ı abluka altına aldılar. Ablukaya iştirak etmemekle beraber Fransa, Yunan hükümetine ihtar ve nasihatlerde bulundu. Başvekil Deli Yani bu nasihatleri dikkate alacağına dair söz verdiyse de devletler, buna itimat etmeyerek bir ultimatom verdiler ve bir hafta içinde Yunan ordusunun barış kadrosuna indirilmesinde ısrar ettiler. Ultimatom hükmü yerine getirilmeyince, büyük devletlerin elçileri Atina'yı terk ettiler. (bakınız, Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi C.8 S.114)

⁶ 25 Temmuz 1886

⁷ Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Dairesi Genel Müdürlüğü

yardımcısı olarak bulunduğu bu görevlerin çoğunda nişan ve madalyalar almıştır. Romanya ve İran'da bulunduğu zaman zarfında hem kralın hem de şahın nazarı dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bu ülkelerde hiçbir elçiye yapılmayan fevkalade muameleleri Şemseddin Paşa'ya yapıp kendisiyle sohbetler ve istişareler yaparlardı. Bunun bir örneği Romanya'da yaşanmıştır. Sami Evrenosoğlu bunu şöyle anlatmakta;

“Romanya’da sefir iken Romanya Kralı Karol hususi bir teveccühle Türk Sefarethanesine gelir ve müşarünileyhin felsefi sohbetlerinden çok mahzuz olurmuş (zevk almış). Hatta sarayında bir odayı mescit olarak hazırlattırmiş. Şemseddin Paşa saraya geldiği zaman bu mescitte namaz kılarken kral ve kraliçe kendisini gönüllerinde manevi bir zevk duyduklarını ısrarla söyleyerek seyredelermiş. Bu hal İstanbul’a kadar aksetmiş sonrada kendisinden duyulmuştur” (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 84).

Şemseddin Paşa Bükreş Sefareti görevindeyken Romen başvekili Kataresku'nun Sefarethane'ye gelerek Bükreş'te çıkan Koleranın yayılmasını önlemek için 10.000 Osmanlı vatandaşının Romanya'dan alınmasını tebliğ edip ve Şemseddin Paşa'nın da durumu Hariciye Nezaretine yazmasından dolayı (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 85) olaylardaki takdirsizliği göz önüne alınarak 30 Ağustos 1893 Çarşamba günü azledildi. Yerine Sadaret Seryaveri Şakir Paşa tayin edildi (BEO.268-20053). Buna karşı Şemseddin Paşa 5 Eylül 1893 tarihinde İstanbul'a yazdığı bir telgrafta azledilme sebebini bilmediğini ve eğer bilmeyerek bir kusur ve hata yapılmışsa Padişahın kendisini affetmesini istirham etmiştir (HR. TO 45-30; Y.MTV). 5 Ekim 1893 tarihinde Şemseddin Paşa Nezaret Müsteşar Muavinliğine tayin edilmiş (BEO. 288-21531) ama Şemseddin Paşa bu göreve gitmemiştir. Çünkü Bükreş sefaretine Şakir Paşa'nın tayininde Romanya hükümetinden alelusul istimzaç olunduktan (sorulduğunda) Bavyera'daki çiftliğinde bulunan Romanya Kralı Karol *“Şemseddin Paşa'nın kalması şartıyla Şakir Paşa'nın sefirliğini kabul ederim”* demesiyle Şakir Paşanın tayini durduruldu. 27 Ekim 1893 tarihli Osmanlı arşiv belgesinde Bükreş sefirliğine tayin olunan Şakir Paşa'nın yeni görev mahalline gitmemesinin sebebini araştırılması istenilmiştir (Y.PRK. EŞA.18-77). Belgeye bakıldığında Osmanlı Devletinin ya da hükümetinin, Şakir Paşa'nın kabul edilmemesinin nedenini hala bilmediği anlaşılmaktadır. Fakat Şemseddin Paşa'nın memuriyetine iade olunmayarak tam maaşla azledilmiş olarak bir yıl daha Bükreş'te sefirlik görevini devam ettirmiştir. Ama elçiliğin Şemseddin Paşa'ya ve Şakir Paşa'ya maaş vermesinden dolayı maddi sıkıntı yaşamıştır. *“Bükreş sefaretini vekâleten idare eden Şemseddin Paşa'ya sefarete mahsus maaş verildiği gibi Bükreş sefiri Şakir Paşa'ya da maaş verilmesi irade edildiğinden, tahsisatı askeriyesinin de verilmesi lazım geldiği için bütçeye ilavesinin icap edeceği”*(Y.A.HUS.294-107) bildirilmiştir. Daha sonra Bükreş'e başka bir şahsın tayini üzerine Şemseddin Paşa Bükreş'ten ayrılmıştır. Sami Evrenosoğlu Şemseddin Paşa hakkında, Osmanlı Devletinde çok az kişinin alabileceği devlet nişanlarını aldı. Çünkü bulunduğu görevlerin hepsini en iyi şekilde yaparak gerek Osmanlı Devletinde gerekse görevli olarak gittiği ülkelerde devlet nişanlarını bizzat o ülkenin hükümdarları tarafından kendisine verilmiştir. 1894 Romanya hükümetince 1. rütbeden *“Etoile de Roumanie”* nişanı verildi (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 85; İbnül Emin, 1335, s. 214; Gövsa, 1945-1946, s. 1490.). Şemseddin paşa 30 Nisan 1894 yılında hava değişimi için iki aylığına İstanbul'a gelmek için izin istemiş(Y.A.HUS 295-57) ve 5 gün sonra gelen cevapta kendisine izin verildiği (HR. TH.141-36) bildirilmiştir.

11 Eylül 1895'te 6.000 kuruş maaşla Hariciye Nezareti Müsteşar Muavinliğine⁸ getirildi. Bu görevdeyken 1895 yılının Ağustos'unda Bala Rütbesi'ne terfi etmiştir. 18 Şubat 1896 yılında 10.000 kuruş maaş ve bir miktarda tahsisatla Tahran Sefirliğine getirildi (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 85; İbnül Emin,

⁸ Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı

1335, s. 214.). Şemseddin Paşa İran'a iki defa sefir olarak atanmıştır. İlki 19 Şubat 1895 tarihinde (İ.HR.346/62) ikincisi de 15 Ağustos 1897 (İ.HUS.56-42) yılıdır.⁹ Şemseddin Paşa 9 Temmuz 1895 tarihinde Tahran elçiliğine ilk atandığında, kendisine 5.000 kuruş yol harcırahı verilmiştir (İ.HR.348-20). Yaklaşık bir yıl sonra da 25 Haziran 1896 (İ.DH.1335-12) yılında 20.000 kuruş maaşla Tahran elçiliğinden Van valiliğine tayin edildi. Yerine ise 16 Mayıs 1896 tarihinde Münif Paşa tayin edildi (Y.A.RES.79-41). Ama Şemseddin Paşa Van valiliği görevinde fazla durmayarak 9 Mayıs 1897 yılında istifasını verdi (BEO.948-71090). Şemseddin Paşanın yerine Van valiliği görevine vekâleten sekizinci Fırka Kumandanı Ferik Şemsi Paşa tayin edildi (İ.HUS.53-33). İstifasından 7 gün sonra Şemseddin Paşa'ya ikinci bir name yazılarak Van'dan ayrılması bildirilmiştir (BEO 950-71241). Kısa bir süre sonra 14 Eylül 1897 yılında (Y.A.RES. 88-85; DVNSNMH) 13.500 kuruş maaşla ve 9.000 kuruş tahsisatla ikinci defa Tahran sefirliğine atandı (İbnül Emin,1335, s. 214; Mücellidoğlu,1968-1969,s.84). 14 Aralık 1899 yılında birinci Osmanî Nişanını, 3 Ocak 1901 yılında birinci Mecidiye Nişanı¹⁰ verildi (İ.DUİT. 6244-2-1). Şemseddin Paşa, ikinci defa Tahran elçiliğinden azledilecekken Muzafferüddin Şah, II. Abdülhamid'in resmi misafiri olarak İstanbul'a geldiğinde¹¹ Mehmet Şemseddin Paşa'nın memuriyetinin devamını arzu etmesi üzerine Şemseddin Paşa'nın maaşı 30.000 kuruşa çıkarılarak görevinde bırakıldı (İbnül Emin, 1335, s.215; Mücellidoğlu, 1968-1969, s.84). Bu görevdeyken İran'da Meşrutiyetin İlan¹² edilmesine teşvik ettiği gerekçesiyle 7 Şubat 1908 yılında¹³ azledildi (İ.HR.9-46). Azledilmesinin bir diğer sebebiyse; Tahran'da Mücahitlerle iyi ilişkiler kurmuştu. Mücahitler özellikle Safiizim öğretilerinden etkilenen insanlardı. Onun İran'daki politikası (Sultan II. Abdülhamid'in etkisiyle) İranlı din adamlarını etki altında bırakarak Şii ve Sünni mezhepler arasında herhangi bir anlaşmazlık olmamasını sağlamaktı. Nihai hedefi bütün Müslümanların birleşmesiydi ve İslam'ın iki grubu arasındaki ayrımcılığı azaltma yolunda önemli bir başarı sağladı. Ama Tahran'daki yabancı temsilciler Şah'a Anayasal Sistem için baskı yapıyorlardı. Bu olaylar üzerine Şemseddin Paşa sultan II. Abdülhamid tarafından geri çağırıldı (Özüçetin ve Yıldız, 20.02.2008, s. 378). Bu konuda Sami Evrenosoğlu;

“İran'da bulunduğu vakit en meşhur müçtehitlerle (İslam hukukçuları) temaslarda bulunarak onların üzerinde ciddi tesirler bırakmıştır. İslam âlemini ikiye bölen Ehlisünnet ve

⁹ Bir başka belgede ise 21 Kasım 1894 yılında Tahran sefiri Galip Bey Viyana sefaretine, Tahran sefaretine de Şemseddin Beyin tayin edildiğini görüyoruz. Birinci tayininde iki tarih olduğunu bu iki tarih arasında da 3 ay gibi bir süre olduğunu görülmektedir. Dönemin şartları düşünüldüğünde Şemseddin Beyin 1894'ün sonu 1895 yılının başında Tahran sefaretine tayin edildiğini görüyoruz. (HR. SYS 29-21)

¹⁰ Osmanlılar'da Batı tarzında ilk nişan 1852'de Mecidi nişanı ile ihdas edildi ve ifihar nişanı lağvedildi. Bu nişanla ilgili 13 Zilkade 1268 (29 Ağustos 1852) tarihli bir nizamname yayımlandı. Burada nişanın birden beşe kadar sıralanan derece/rütbeden oluştuğu, birinci rütbesinin 50, ikinci rütbesinin 150, üçüncü rütbesinin 800, dördüncü rütbesinin 3000, beşincisinin 6000 olmak üzere toplam 10.000 adet olduğu belirtilmiştir. Yabancılar verilenler ise bir sınırlandırmaya tâbi değildi. Bunun birinci rütbesi murassa' idi. Ayrıca bu nişan kaydı hayat olmak üzere veriliyordu. Birinci Mecidi nişanı sahibi ölünce nişan hazineye iade ediliyordu ve bunun berat harcı 500 kuruştı. İkinci Mecidi nişanı şemsesi göğsün sol tarafına ve nişan da boyna asılır, sahibinin ölümünde yine hazineye geri verilirdi, berat harcı 100 kuruştı. Üçüncü Mecidi nişanı boyna asılırdı, berat harcı 50 kuruştı. Dördüncü ve beşinci Mecidi nişanları da göğsün sol tarafına asılır ve sahibinin ölümü üzerine bu da hazineye iade edilirdi.(İbrahim Artuk, “Nişan”, Cilt 33, s.154-155, TDV İslam Ansiklopedisi, 2007)

¹¹ İran şahının Abdülhamid'den Avrupa gezisine çıkarken ve bu gezi sırasında İstanbul'da bulunduğu süreçte sultan ikinci Abdülhamid'den bu istekte bulunmuştur. Muzaferiddün şah Kacar Avrupa gezisi için “1900 yılının yazında mahiyetiyle İran'dan İstanbul'a doğru yola çıktık. 30 Eylül Cumartesi günü İstanbul'a vardık. Osmanlı devlet adamları resmi elbiseyle ve halk ise trenin etrafında sevinçle karşıladılar. Bir Devlet adamı bizi resmi selamla karşıladı. Bu şahıs dışişleri bakanı Tevfik paşaydı. Buraya kadar bizim için gelmişti. Bu İslam şehrinin kokusunu içime çektim ve Allaha şükrettim...” (Sefnameyi mübarek Şahensah s.200-220, Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, 1902 –Şahın günlüğünden)

¹² Nasıruddin şahın şahlığın 50.yılında öldürülmesiyle yerine geçen oğlu Muzafereddin şah 1905 ile 1909 yılları arasında İran'da halkın ve özellikle mollaların etkisiyle milli meclisler kurularak şahın yetkileri sınırlandırılmış. Ve sonuç olarak 15 Ağustos 1906 yılında yüzlerce yıldır monarşiyle yönetilen İran'da meşrutiyet ilan edildi.

¹³ Osmanlı da II. Meşrutiyet'in ilanından 6 ay önce

Şia'nın birleşmesi yolunda önemli bir adım atmış ise de memuriyetinin son bulmasından dolayı bu teşebbüs yarıda kalmıştır” (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 84).

31 Haziran 1908 yılında 25.000 kuruşla Ümera Reisliğine, 5 Ağustos 1908 tarihinde Mülkiye Komisyonu Reisi Tevfik Paşa'nın, Ziraat ve Orman ve Maadin Nezareti'ne tayiniyle boşalan komisyona Tahran eski sefiri Şemseddin Paşa tayin edilmiştir (BEO.3370-252724). Bir ay sonra ise 26 Eylül 1908 (BEO.3404-255263) yılında 25.000 kuruş maaşla Kamil Paşa kabinesine Evkaf Nazırı¹⁴ olarak girdi. 18 Aralık 1908 yılında II. Abdülhamid'in Mabeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey sabık Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes Paşa'nın Meclis-i Ayan azalığından istifanamesi üzerine mezkûr azalığa Evkaf Nazırı Şemseddin Paşa'nın tayinini arz etti (Y.EE 71-87). Ama Şemseddin Paşa'nın tarihçe-yi hayatına kronolojik olarak bakıldığında bu göreve atanmadığı görülmektedir. Eğer atanmışsa da kâğıt üzerinde olup çok kısa sürelidir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle 13 Şubat 1909'da Kamil Paşa kabinesi de düştü ve Şemseddin Paşa'nın görevi de son buldu. Şemseddin Paşa Evkaf Nazırlığı görevini 5 Ağustos 1908-13 Şubat 1909 tarihleri arasında yaptı. Maliye Bakanlığı'nın izniyle maaşı önce 7.500 sonrada 5.000 kuruşa indirildi ve İstanbul'a kaldı. Şemseddin Paşa kendi isteğiyle 14 Kasım 1909 yılında 6.000 kuruş¹⁵ maaşla emekliye ayrılarak maaşını emekli sandığından almaya başlamıştır (İbnül Emin,1335, s. 214; Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 84). Zaten Dersaadet'ten Maliye Bakanlığı'na yazılan bir namede azledilen Şemseddin Paşa'ya maaş tahsis edilmesi istenilmiştir (BEO.3502-262643). Şemseddin Paşa bütün hayatını önemli devlet görevlerinde hizmet ederek geçirmiştir. Emekli olduktan sonra Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerine “Muhtar İdaresi” verilmesinden dolayı 20 Ekim 1912 yılında “Vezirlik Payesi” ile 5 yıl süreyle “Naib'üs-Sultan” Padişah Vekillğine gönderildi (İbnül Emin, 1335, s. 215; Mücellidoğlu, 1968-1969, s.84; Gövsa,1945-1946, s. 1490; Aydemir, 1991,s.85). 31 Ekim 1912 yılında Şemseddin Paşa'nın yaptığı hizmetlerine karşılık Rütbe-i Saniye verildi (MV.227-24). 3 Kasım 1912 tarihinde Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerine Naibi Sultan olarak tayin edilen Şemseddin Paşa'nın yanına yaver olarak süvari Yüzbaşı Salih Efendi tayin edilmiştir (MV. 170-76). 27 Haziran 1914 yılında Sultan Naibi Şemseddin Paşa'nın ikinci Kâtipliğine Tahsin ve üçüncü Kâtipliğine de Menemenlizade Ahmet Necati beyler tayin edilmiştir (İ.A 1-51).

İtalyanların Kuzey Afrika'daki Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerine sahip olmak için fırsat kolladığını bilen Osmanlı Devleti 21 Ocak 1913 yılında Şemseddin Paşa'ya yazılan bir belgede Trablusgarp ve Bingazi eyaletlerini ilgilendiren her olayı sadaret'e bildirilmesi istenilmiştir (DH. EUH. THR.86-20). Şemseddin Paşa'nın tayininden sonra 18 Kasım 1912'de ailesi Şemseddin Paşa'nın emekli maaşını talep etmiş, bunun üzerine maaşı ailesine verilmeye başlanmıştır (MV.171-26). Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta İtalyanlılara karşı yenilmesiyle 18 Ekim 1912 yılında imzalanan Uşi Antlaşmasından sonra Şemseddin Paşa İtalyanlar tarafından İstanbul'a iade edildi (Mücellidoğlu,1968-1969, s. 85). Şemseddin Paşa İtalyanlar tarafından Osmanlı'ya iade edildikten sonra 11 Eylül 1915 yılında padişahın huzuruna çıkacağı tarih gün ve saat kendisine bildirildi (MB. İ 183-18) ve ertesi gün 12 Eylül 1915 yılında Padişah V. Mehmed Reşad'ın huzuruna kabul edildi (M.B.İ 197-38). 30 Eylül 1915 yılında Şemseddin Paşa'nın Bükreş'te kalan eşyaları Osmanlı'nın Bükreş Müteferrikası tarafından trenle İstanbul'a gönderilmiş ve bu eşyaların üç anahtarı ise posta ile gönderilmiştir (HR.SFR.04 894-144).

Emekli olup İstanbul'da ikamet ederken 1917 yılında 62 yaşında hakkın rahmetine kavuşmuştur.

¹⁴ Vakıflar Bakanı

¹⁵ Mücellidoğlu, Şemseddin Paşa'nın emekli maaşını 6.000 kuruş derken, Mahmud Kemal İbnül Emin bunu 5.000 olarak göstermektedir.

23 Ocak 1918 tarihli bir arşiv belgesinde Trablusgarp Naib-i sultanı Şemseddin Paşa'nın vefatıyla kimsesiz kalan kız kardeşi Nalan Aşk Hanım'a muvasat (ölen bir memurun ailesine maaş bağlama) tertibinden maaş tahsis (MV.211-35) edilmesi istenilmiştir. Bu belgeye baktığımızda Şemseddin Paşa'nın vefat tarihinde yanlışlık olmadığı anlaşılmaktadır. Şemseddin Paşa Şerif Rauf Paşa'nın¹⁶ kızıyla evliydi ve eşi 1911 yılda vefat etti (Aydemir,1991, s. 86). Çocuklarının sayısı bilinmemekte ama arşiv belgelerinde Orhan adında bir oğlu olduğunu görüyoruz. Oğlu Tahrirat-ı Hariciye Kalemî hulefasındandı. Belgelerden, Şemseddin Paşa Tahran sefirliği görevindeyken oğlunun hasta olduğunu öğreniyoruz. Belgede *“Tahrirat-ı Hariciye Kalemî hulefasından olup izinli olarak Tahran sefiri Mehmed Şemseddin Efendi'nin yanına gelmiş olan oğlu Orhan'ın dışarı olduğu hastalığının tedavisi için sabık İran Şahının (Muzafereddin Şah) Baştabibi Mösyö Schneder'ce tanzim olunan Fransızca rapor gereği tedavisi için bir süre Avrupa'nın bazı yerlerine gönderilmesine müsaade olunması”*(HR. TH 348-108) için izin istemiştir. 28 Mart 1903 tarihli bir başka belgede Şemseddin Paşanın İstanbul'a yazdığı bir namede ailesini hava değişimi için İstanbul'a getirmek istemiş. Ve Tahran'da olmadığı süre içinde sefaret işlerini yürütecek geçici bir elçi talebinde bulunmuştur (İ.HUS.115-28). Belgede, Şemseddin Paşa oğlu için İstanbul'dan istediği izinden daha fazlasının yapıldığını ve oğlu Orhan'ın 4 Temmuz 1907 yılında Paris Sefareti Ateşliğine tayin edildiğini öğreniyoruz (İ.HR.407-27;BEO.3096-232154;İ.HUS.158-58).

Şemseddin Paşa Fransızca, Arapça ve Farsçaya vakıf olup Almanca ve ana dili Çerkezce'yi konuşurdu (İbnül Emin, s.215,1335; Mücellidoğlus.84,1968-1969; Gövsa, s.1490,1946; Aydemir, s.86,1991). Nazırlık görevindeyken Türkiye Büyük Millet Meclisinde Arap mebuslara Arapça cevap vermesi, dedikodu çıkarmış ve bu hadise üzerine Saffet Nezihî *“İzah ve İstizah”*¹⁷ adlı bir komedi yazmıştı (Gövsa,1945-1946, s. 1490). 1894 yılı Mülkiye mezunlarından rahmetli Sami Evrenosoğlu, (Mücellidoğlu, 1968-1969, s. 84-85) Şemseddin Paşa hakkında şunları söyler:

“Şemseddin Paşa nevi şahsına münhasır bir insanı kamil'di. Avrupa'nın felsefe ve diğer ilim ve fenlerindeki terakkiyatını Fransızca'nın edebi dekaayınını (anlaşılması güç metinleri) derin bir ihata ile inceleyen bu yüksek şahsiyet aynı zamanda Tarih İslamların güzidelerini tetkik ederek dini ahlak ve felsefede müntehayı kemale vasil olmuş müstesna bir isti'dad idi. Hem lazım gelen vasıfları tamamıyla üzerinde toplamış kudretli bir sefir hem de asrın müstesna bir (ilahiyat mütehası)ıydı. Kendisini tanıyanlar yüksek meziyetlerine hayran kalırlardı. Arapçadaki vukuf ve iktidarları herkesçe bilinen Darülfünun müderrislerinden merhum Şevket (Yunt), Baban Zade Ahmet Naim ile bana, Muhiddini Arabî'nin Fusul'ül Hikem adlı kitabını okutmuş ve kudreti ilmîyesi bizleri hayran bırakmıştı. Geçen 45 yılda (1945 yılından önce) İstanbul'un ileri gelen âlimlerinin hemen hepsini bilirim. Buna dayanarak diyebilirim ki Şemseddin Paşa gibi kuranı kerimin ayetlerinden hayret-efza (hayret veren) hakiki manalar çıkaran selahiyet sahibi bir kimse görmedim. İşte ilim âlemine şeref veren Şemseddin Paşa vefatına kadar ilme daima bir alaka ile bağlıydı. Merhumun vefatından günlerce müteessir olmuş aşağıdaki tarihi düşürmüştüm.

¹⁶Şerif Rauf Mehmet paşa ya da Rauf paşa (1838 -1923) bir Osmanlı devlet adamıdır. Rauf paşa 1838 yılında İstanbul'da doğdu. Bosna valisi Osman Paşa'nın oğluydu. Paris'te eğitim gördükten sonra tercüme odasında göreve başladı. Beyrut, Bitlis, Elâzığ, Şam, Erzurum ve Selanik valilikleri yaptı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 19 Temmuz 1908-27 Temmuz 1908 tarihleri arasında İstanbul belediye başkanlığı yaptı. Daha sonra Halep ve aydın valiliklerinde bulundu. Ahmed Tevfik paşa hükümetinde kısa bir süre dâhiliye nazırı oldu. Sonra mısır fevkalade komiserliği görevini yaptı. Şurayı devlet başkanı sonrada ayan meclisi başkanı oldu.

¹⁷Bu eser, ironik bir dille millet adına sorumluluk üstlenen ve nazırlık (bakanlık) yapanların bilgisizliklerini, ahlâkî zaafalarını ve acınacak hallerini sergileyen bir piyestir. Piyeste, kişisel ve ailevi çıkarlar için sosyal yapının nasıl tahrip edildiği de sergilenir.

*Fenafillah 'ın eşvaki içinde la-mekan oldu
Mear-ı hikmet ü takva, büyük bir arif'i hakkan
Tenvir eyledi uçdu o bir kibrit-i ahmerdi
Ziyatı alem-i irfan için na kaabil-i tazmin
Fünun-ı asr 'i cem 'etmişdi ilm-i velayetle
Ederdi ufku devran-ı o sühan ma 'rifet tezyin
Yegane tercemanydı lisanı gayb-ı tevhidin
Yetiştirmez onun menendini bu saha-i tevhidin
Naziri yoktu tahkik-ı ilm-ü surr-ı kur 'anda
Bütün ilhamı rabbani idi o neşve-i rengin
Olurdu elde bir kenz fitühat-ı ilahi 'ye
Edilseydi sinuhat-ı kemali cümle tedvin .
Huruc etti avalimden muhit-i kurb-ı sübhane
Açıldı ruhune rah-ı safa-i kasr-ı illiyin.
Bu tam tarihi 'dir sami, bize virdi zeban eyvah;*

Kubab-ı nur-ı mevlada, mekaam-ı ruh-ı şemsüddin" 1337 (1919) (Mücellidoğlu, 1968-1969, s.84-85)

Şemseddin Paşa muhtelif şivelerde güzel Çerkezce konuşurdu. Üyesi olduğu İstanbul Çerkez Teavün Cemiyetinde bilhassa Çerkez dili ve alfabesiyle meşgul olmaktadır. Gazete de Çerkezcenin yazı dilinde hangi harflerin kullanılacağı konusunda Guaza gazetesinde tartışmalar başladı. Arapça harfleri mi? Latin harfleri mi? Yoksa kendine has yeni bir alfabe mi kullanılacağı konusunda anlaşamıyorlardı. Şemseddin Paşa'da dönemin Çerkez gazetesi olan Guaza'da bu konudaki fikrini iki yazı yazarak belirtmiştir. Yazılarında cemiyetin kabul ettiği 42 harf yerine 81 harf olarak alfabenin oluşmasını istemiştir. Cemiyet küçük Çerkez kabilelerinin telaffuz ve konuşmalarını göz önüne almamıştır. Ama Şemseddin Paşa hepsini göz önüne alarak Çerkez alfabesini 81 harften oluşmasını önermiştir. Buna itirazlar gelince alfabenin 74'e de indirilebileceğini söylemiştir. Gazetede ki yazısında kelimelerin kullanılmasını Arapçadan örnek vererek açıklamalar yapmıştır. Genel istek Latin harfleri ya da buna yakın bir alfabenin kabulündendi. Şemseddin Paşa yazısında Cevad Paşa'nın da bu alfabe konusunda 50 harfin kabulü ve alfabe olarak Rus alfabesi olabileceğini söylemiş verilen bir başka fikir ise alfabenin 57 harfte olabileceği belirtilmiştir. Cemiyetin aldığı kararla Çerkez alfabesi 42 harften oluşmuştur (Guaze 2.4.1911, s. 4-5; Guaze 17.4.1911, s. 3-4). Ama 1919 yılında cemiyetin dil encümeni Kabarday, Şapsığ, Abzeh, Abaza ve Bjeğuğ dillerinin şivesini esas alarak çok harflerin yerine az harflerin kullanılmasının gerektiğini ileri sürmüş ve cemiyetçe yapılan alfabe 38 harfli olarak yayınlanmıştır (Aydemir,1991, s. 86).

Şemseddin Paşa'nın eserleri;

Çerkez Hattı Yahud Hatt-ı Umumi, İstanbul Mahmud Bey Matbaası 1326 (1910) 87 sayfa

Hesab-ı Nazari, İstanbul Hilal Matbaası,1328 (1912) 114 sayfa

Arşiv Belgelerine Göre Yaptığı Faaliyetler

Şemseddin Paşa 7 Mart 1886 yılında Atina Sefareti Seniyyesi Başkâtipliğine tavsiye edildikten kısa bir süre sonra buraya atanmıştır (İ.MTZ(01)17-632). Ama burada fazla kalamamış ve burada yaptığı başarılı işlerden dolayı terfi ettirilmiştir (HR. SYS,1729-101). 31 Aralık 1891 yılında Şemseddin Paşa'nın Tahran ya da Atina sefareti atanması istenilmiştir (Y.PRK. TKM.23-59). Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra 17 Kasım 1892 tarihinde Umur-ı Şehbender Müdürlüğünden, Bükreş Sefaretine tayin edilmiştir (İ.HR 339-60; BEO 111-8318; HR. TH 125-74; İ.HR.340-2). Yol masrafı için de kendisine 20 bin kuruş verilmiştir (İ.HR.340-28). Şemseddin Paşa Bükreş Sefareti görevindeyken Osmanlı'nın Guirgevo Konsolosluğu kaidelere aykırı olarak pasaportlar vermiştir. Bunun için de dönemin Hariciye Nazırı Said Paşa, Şemseddin Paşa'ya bu konuyla ilgilenmesini ve araştırmasını istemiştir (HR. TH 124-22). Şemseddin Paşa Bükreş Sefaretine ait iki atın satılması için Dersaadet'ten izin istemiştir (HR. TH 127-22). Osmanlı Devleti, Romanya'da Kolera hastalığından ölen Müslümanlara şeriat kurallarına göre muamele yapılması için Şemseddin Paşa'ya Şeyhül İslam'ın fetvası¹⁸ tebliğ edilmiştir.

3 Mart 1898 tarihli bir belgede ise Şemseddin Paşa'nın harcırahı ve beş maaşının verilmesine ve geriye kalan maaşlarının ise Kirmanşah Konsolosluğundan alabileceği yazılmıştır (İ.HUS 62-29; BEO. 2302-172638; İ.HUS.115-28). 16 Nisan 1898 yılında Muzaferiddün Şah Kacar, Şemseddin Paşa'yı ikinci defa Tahran elçiliğine atadığı için II. Abdülhamid'e bir teşekkür mektubu yazmıştır (Y-EE-0059-0004-002).

16 Ocak 1899 tarihinde Şemseddin Paşa Osmanlı-İran sınırında olan bir olayı İstanbul'a bildirerek durumu arz etmiş ve bir cevap istemiştir. Olay şöyledir; İran'da Kazım Han, firkasıyla Bağdat tarafına gelip Osmanlı topraklarını gözetlemiş bir kaç gün sonrada vali taraftarları gelmiş. Ve bu önceden tekrarlandığından Osmanlı aşiretleri ortalığı daha da germişler. Onların hareketlerinden dolayı kötü olaylar zuhur etmiş. Bu tür olaylar İran'ı Osmanlı toprağına çekmekte olduğunu arz etmiş ve bu olay için Dersaadet'ten bir cevap istemiştir (QAMRI 1316-34-01-15).

6 Nisan 1899 yılında İran hükümeti Basra Körfezinde çıkan Veba salgınından dolayı körfezin girişinde bir karantina yapmak, Karantinahane'de kendi bayrağını ve askerlerini bulundurmak için Osmanlı Devletinden izin istemiştir. Osmanlı Devleti ise Hürmüz önlerinde Osmanlı donanma gemilerinin olması şartıyla bunu kabul edeceğini bildirmiştir. Buna ek olarak ise Osmanlı Devleti Karantinahane'nin Doktor, Memur ve Gardiyanlarını kendisi atamak istemiştir (Budak, Gurulkan vd, 2010, s. 304-307). Vebanın 29 Haziran 1899 yılında İran'ın Benderbuşehr'e sirayet etmesi üzerine buralarda ölenler sahil yoluyla Bağdat ve Kerbela'ya getiriliyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kısa bir süreliğine cenazelerin getirilmesini men etmiştir (İ.HUS 103-167). Özellikle Benderbuşehr ve Osmanlı'nın Basra Körfezi sahillerinde tedbir alınmasını ve ziyaretgâhlara cenazelerin defnedilmesini yasaklamıştır (İ.HR 383-46).

22 Aralık 1899 tarihinde Osmanlı'nın Savaşbulak Konsolosu Memduh Bey İstanbul'a dışişlerine gönderdiği bir telgrafta mültecilerin Mameş aşiretinin mallarına saldırarak yağmaladıklarını ve öldürdüklerini arz etmiş. Buna karşı Tahran Sefareti Sefiri Şemseddin Paşa ise Dersaadet'e bir name yazarak Memduh Beyin olayları doğru yazmadığını belki abartmış olduğunu yazmış. Namede Savaşbulak'a bağlı Kartın'e ve Kose-i Kehriz'de koyunlar çalınmış. Buranın halkı Mameş olup hırsızdırlar. Mameşli olan iki kişi baba ve oğlu elbise almak için kaç günlük yoldan Savaşbulak'a gelmişler. Şeyh Maruf nahiyesi ise burası Kose-i

¹⁸ Dönemin Şeyhül İslam'ı Uryanzade Ahmed Esad Efendi'dir.(4 Aralık 1878- 17 Ocak 1889) bknz. TDV İslam Ansiklopedisi

Kehriz'e bir buçuk saat uzaklıktadır. Kose-i Kehriz'in sahibi Malik Ağa, geceleyin halkı Şeyh Maru nahiyesine gönderir. Evde olan iki Mameşliyi vururlar ve ev sahibiyile oğlu öldürülür. Bu olayda bir Kose-i Kehrizli de ölür. Durumun böyle olduğunu ve asıl kusurlunun ise Malik Ağa ve Kose-i Kehriz halkınıdır ve Konsolosluga da bu telgrafi yazdırmışlar (GH 1317-K19-P8-3). Ama gelen cevapta olayın Şemseddin Paşa'nın dediği gibi olmadığı bu olayın 50-60 süvarinin Kartın ve Kose-i Kehriz'de koyunları alarak yağmaladığı ve bu olayda bir erkeğin öldüğü, bir kadın bir çocuk ise yaralanmış ve bir kişinin daha öldürüldüğü yazılmıştır (GH1317-K19-P8-2).

Bir başka belgede, Hamedan Konsolos Vekili (?) Tahran Sefaretine bir yazı yazarak Hamedan da Hacı Ağa Muhammed Gazi bir süreden beri Osmanlı aleyhine bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda konsolos vekiline ait büyük bir toprağı gasp edip burada tarım yapmaktadır. Buna engel olup önlem almak için Tahran Sefaret-i kebirinden (M. Şemseddin Paşa) izin istemiştir (GH.1317-1-23).

Basra'daki Tauna hastalığı için alınacak tedbirler için İstanbul'daki Sıhhiye Meclisinden iki başkan, üç telgrafçı, doktor ve sıhhiye memurları Tahran'a ulaşmışlardır (GH1319-K19-P31-8). Bir başka belgede Kacar Devleti Tahran'a gelen bu sıhhiye memurlarına üçüncü madalya olan Şir-i Hurşit Nişanı verilmiştir (GH1324-K23-P06.3-72). Şemseddin Paşa Basra'da çıkan Taun'a hastalığını İstanbul'a arz ederken hastalığın ilk başından şüana kadar (26 Mayıs 1901) 11 kişi yaralı olduğunu ve 6 kişinin de öldüğünü bildirmiştir (GH1319-K19-31-?).

29 Mart 1903 yılında hava değişimi için İstanbul'a giden Şemseddin Paşa yerine bir süreliğine Van valisi Baki Bey atanmıştır (4 Mayıs 1903). Hicri 1324 yılında (1906-1907) Osmanlı'nın Tahran Elçiliği ile İran dışişleri bakanlığı arasında İran'ın Geylan bölgesinde ki ipek böceği ticaretinde oluşan sorun için bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Osmanlı tüccarı olan Laskaridlis İpek böceği yumurtası (tohumunu) için İran'ın Geylan şehrindeki bazılarıyla anlaşmış. Ama daha sonra iki taraf arasında ihtilaf yaşanmış. Laskaridlis aldığı malların parasını vermemiş Geylanlılar da haklarını istemiş. Bu olay ilk başta Tahran sefaretine intikal etmemiş. Daha sonra İran dışişleriyle Osmanlı sefaretinin oluşturdukları bir mecliste Laskaridlis ve Geylanlılar arasında anlaşma sağlanmış (hicri 1324). Geylanlıların malların kıymeti ve zarar zararları hesaplanmış. Buna göre Laskaridlis 1324 yılından 1325 yılına kadar iki taksit halinde ödeme yapacak, paranın üçte birini bir ay sonra kalan üçte ikisini ise 3 ay sonra vereceğine dair anlaşma yapılmıştır (GH1324-K23-P7-.1-233).

Şemseddin Paşa, 5 Ağustos 1906 yılında İran'da ilan edilen Meşrutiyet fermanının yankılarını, 13 Aralık 1906 tarihinde yazdığı bir name ile Dersaadet'i bilgilendirmiştir. Belgede her hafta İran'ın genel durumunu rapor ettiğini bildirmiştir. Ve ulemanın İran'da hem etkili hem de sayı olarak çok olduğunu yazmıştır. Bu grup ülkedeki icraatların ve kanunların yetersiz olduğu bahanesiyle fitne çıkarmışlardır. Zaten ülkedeki askeri düzen, vilayet hizmetleri, adliye ve mülkiye teşkilat hizmetleri idareden mahrumdurlar. Ceza ve hukuki işler ise Şer'en ya da Örfi olarak ulema tarafından icra edilmekte olduğundan sorun teşkil etmektedir. İran hizmetinde bulunan Belçikalı Mösyö Nüvis'e 3-4 yıldan beri gümrük vergilerinin tahsisi işi verilmiş. Ama bu şahsın gümrükte Belçikalı ve Avrupalı çalıştırmasından dolayı İran ricali, bazı zenginler ve ulema sınıfı gümrüğün İran halkına verilmesini Belçikalı ve Avrupalıların ihraçlarını istemişler. Hatta geçen sene (1905) sadrı sabık Aynüddeve'ye müracaat etmişler ama Mösyö Nüvis Şahın hazinesine para aktararak Şahı memnun etmiş ve azline izin vermemiş. Diğer taraftan sadrazam Aynüddeve muhalifleri ve sevmediklerini farklı yerlere sürgün etmiş. Bunda rahatsız olan ulema çarşı-pazar ahalisini de arkalarına alarak muhalefet oluşturmuşlardır. Giderek güçlenen muhalifler ve ulema Tahran'ın güneyinde ki Şah Abdülazim

türbesine giderek burada bir ay kaldılar. Aynüddeve kanunlarda düzenleme yapılacağını ve kimseye dokunmayacağını söylemesi üzerine tekrar Tahran'a dönmüşler. Ama sadrazam bu defa eskisinden daha sert olarak ulema reislerini ve ricalden bazıları yakalayıp eziyet etmiş. Bunlardan Şeyhü'r Reis Osmanlı'nın Tahran Elçiliğine sığınarak on beş gün burada kalmış. Hükümetten teminat alınarak evine gönderilmiş. Yazlığa gönderilecek bahanesiyle bu şahsı Şamran'a nakledileceği zaman, ulema ve halk sadrazam aleyhine muhalefet ederek Mescidi Cuma'da toplanarak sadrazamın azlini ve Belçikalıların ihraçlarını talep etmişler. Şartlarını arz etmek için ulemadan bir heyet seçilip şaha gönderilmiş. Ama hükümet bir grup askeri, isyan eden halkın üzerine göndermiş. Çıkan çatışmada birçok kişi ölmüş ve yaralanmış. Ulema reislerinden Seyyid Abdullah ve Seyyid Mehmed ve Şeyh Fazlullah kendilerine bağlı olanlarla Tahran'dan on sekiz saat uzaklıkta olan Kum şehrine gitmişler. Tahran'da kalan ulema, tüccar ve halk binlerce kişi İngiltere sefarethanisinin bahçesine firar ve dehalet etmiş. Ulemanın Kum şehrine gittikleri duyulunca çevre şehirlerden Tebriz, Zencan, İsfahan ve diğer yerlerdeki ulemada Kum şehrine doğru yola çıkmışlar. İngiltere Sefarethanesine sığınanların sayısı 10-12 bin olunca İngiltere maslahatgüzarı bunların meşru taleplerinin kabul edilmesi için teşebbüste bulunmuş ve istekleri kabul ettirilmiştir. Bunun sonucunda Sadrazam Aynüddeve istifa ettirilerek yerine Müşirüddeve tayin edildi. İsyancıların Kum'dan Tahran'a gelmelerini ve sefarethanedeki isyancıların dağılması istenilmiş. Bu başarıları üzerine isyancılar kendilerine daha da güvenerek birde Rusya'nın malum durumu¹⁹ üzerine halkın o zamana kadar adını bile söylemeye korktukları bir şey, seçilmiş azalardan oluşan bir Milli Meclisin oluşturulmasını istemişler. Bu Şah tarafından kabul edilmedikçe dağılmayacaklarını beyan etmişler. Bu kelimenin manasını bile bilmeyen isyancılar isteklerinde ısrarcı oldular. Alınan bütün tedbirlere ve hükümet tarafından tehdit edilmelerine rağmen dağılmamışlar. Şahın hasta olması, askerinin nizamsız olması, devletin mali durumunun kötü olmasından dolayı Şah 5 Ağustos 1906 tarihinde el yazısı ile azaları; Şehzadegan, Kacariyye, Ulema, Tüccar, Ashabı Emlak ve diğer esnaflardan oluşan vekiller Şah tarafından kabul edilmiş. Bu meclis 7 Ekim 1906 tarihinde Şah'ın huzurunda çalışacak ve azalarıyla haftada üç-dört defa toplanacaktı. Gerek halk gerekse ulema ve daha birçok kimse böyle bir şeye alışkın olmadıklarından bu meclisten hayır gelmeyeceği fikrindeydi. Şah'ın büyük oğlu veliaht (Muhammed Ali Şah) ise meclisin kabulü hakkında babasının hastalığından istifade edilerek mecburiyetle kabul edilmiş olduğundan bunun kabul olunamayacağını iddia etmiştir. Ve meclis taraftarlarına karşı sert tedbirler almış ve meclis aleyhinde olan ulema ve ricali kendi tarafına çekmiştir. Yapılacak hizmetlerde ve ıslahatlarda Meclisin ümitsiz olduğunu söylemiştir. Şemseddin Paşa, namenin sonunda gerek bu konuda gerekse diğer konularda sadareti bilgilendireceğini arz etmiştir (13 Aralık 1906), (Budak, Gurulkan vd, 2010, s. 380-383). Bu belgede İran'da meşrutiyeti ilan edenlerin aslında meşrutiyetin ne olduğunu bilmediklerine dikkat çekilmektedir. Akla gelen soru ise Meşrutiyet konusunda bir fikri bile olmayan bu insanlara kim ya da kimler ön ayak oldu?

25 Eylül 1907 yılında İran sefaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen bir belgede İran Meclis-i Millisinde etkili ve nüfuzu olan Ağa Seyyid Abdullah Osmanlı-İran ilişkilerini bozmak için faaliyetlerde

¹⁹1904 yılında Ruslar, Japonlar karşısında ağır yenilgiler alınca, imparatorluk düzenine karşı halk protesto hareketlerine başladı. Petersburg'da Kışlık Saray'ına yürümek isteyen göstericilere ateş açılmasıyla yaşanan Kanlı Pazar, olayları tırmandırarak 1905 devriminin kıvılcımını oluşturdu. İşçi grevleri, sokak çatışmaları, köylü hareketleri ve askeri isyanlar biçiminde gelişen genel ayaklanmayla, azınlıkta olan milletler arasında hızla yayıldı. Ekim 1905'te başlayan demiryolu grevinin ülke çapında yaygınlaşarak bir genel grev biçimini alması ve Petersburg Sovyet'inin oluşturulmasıyla devrimci hareket doruğuna ulaştı. Güç durumunda kalan II. Nikolay, Ekim manifestosu'nu yayınlayarak meşrutî bir anayasa ve seçilmiş bir meclis (Duma) sözü verdi. Radikal muhalefetin taleplerini karşılamaktan uzak yasal düzenlemelerden sonra Nisan 1906'da seçilen Birinci Duma'da, liberal ve sol muhalefet çoğunluğu elde etti. Böylece Rus olmayan milletler de geniş bir temsil olanağı buldu. Köklü reformlar istediği için imparatorluk hükümetiyle çatışmaya giren Birinci Duma iki ay geçmeden dağıldı.(bkz. Kezban Kacar, 1905 Rus Devrimi'nin Genel Bir Değerlendirmesi, - DİVAN- Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, Cilt.1, Sayı 24, S.90-94)

bulunduğu belirtilmektedir. Belgede bu şahıs Rus menfaatleri için çalışmış, Osmanlı askerinin sınırdan olmasından rahatsız olmuş ve bunu yüksek sesle mecliste dile getirmiştir. Bu şahsa yakın bazılarının tutuklanması üzerine kendisini tehlikede görünce Osmanlı askerinin sınırdan çıkarılması için Şah Hazretlerine Meclisi Milli tarafından üç gün süre verilmiş. Eğer bu sürede tedbirler alınmazsa Osmanlıyla savaşmak için kendisi sınıra gideceğini ve İslam ahalisinin de kendisini takip edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Meclis reisi, İhtişamüssaltana'ya kıyam ederek bu müçtehidin halkı böyle isyana sevk ederek sonuçlarını düşünmemesi ve hiç yoktan savaşa böyle gidilemeyeceğini, bunun İran için ne gibi sonuçlar doğuracağını bilmesi gerektiğini beyan etmiştir. İhtişamüssaltana meclis bahçesinde “Benim, İran ahalisi ve umum İslam âlemi için yapacak en hayırlı işim devleteyni aliyeteyni daire-i sulh ve safa ve ittihadı koyabilmekten ibaret olup bunu yapamadığım halde benden yapacak başka hiçbir iş beklememeniz lazım gelir” demesi üzerine bu konuşma, halk üzerinde etkili olmuş ve müçtehidin mevkisi daha da sarsılmıştır. Ama müçtehid faaliyetlerine devam ederek ertesi gün mescitte minbere çıkacağını ve halkın kefenleriyle gelmesini istemiştir. Bu belgede Şemseddin Paşa İran'da ulemanın yani mollaların çok güçlü ve nüfuzlu olduğunu bir daha beyan etmiştir (Budak, Gurulkan vd, 2010, s. 390-393).

Şemseddin Paşa döneminde ki bir başka olay ise 7 Nisan 1908 tarihinde Tahran sefaret vekili Hacı Abdülrahim'in ölmesinden sonra ortaya çıkan mirasçılarla bizzat Tahran sefiri Şemseddin Paşa konuyla ilgilenmiş ve varisçilerin içinde olan bir gelin hanımı, vekilin oğlu ve diğer varisçilerini Kermansah'tan Tahran'a çağırmıştır (GH1326-K60-P5-6).

14 Haziran 1908 yılında Şemseddin Paşa Tahran elçiliğinden azledilerek yerine Nasuh Bey tayin edilmiştir (İ-DUİT-00007-000104-001-001). 1908 yılının Nisan ayında İran'ın İstanbul sefaretinin yazdığı bir belgede Şemseddin Paşanın elçilikten neden azledildiğine dair bilgilendirme yazısı gönderilmiştir. Buna göre İstanbul'da çıkan gazetelerde her gün yeni bir olayla ilgili haberler yapılmaktadır. Belgeye göre Şemseddin Paşa halkı şehzade Aynüddeve karşı isyana teşvik etmiş ve isyancıların yabancı sefaretlere sığınmalarını ve aynı şekilde Bab-ı Ali'den de Osmanlı sefaretine sığınmaları için izin istemiş. Bu hüküm hızlı bir şekilde Bab-ı Ali'ye gönderilmiş. Oysa Şemseddin Paşa İran devletinin iç meselelerine hiç dâhil olmamış ve isyancıları teşvik etmemiştir. Şemseddin Paşa İstanbul'a gittiğinde kimse cüret edip konuyu padişaha arz edememiş. Şemseddin Paşa bu haberler üzerine azledilmiştir. Şemseddin Paşanın bir kaç arkadaşı İran sefaretine gelip “Siz kendiniz de bilirsiniz, Şemseddin Paşanın İran'ı ne kadar sevdiğini ve ıslah taraftarı olduğunu ve İran dostu olup kaç yıl (yıllar) boyunca Osmanlı sefaretinde imara çalışmış” olduğunu arz etmişler (QAMRI-1326-11-1-71). Belgede İstanbul'da ki İran sefreti Şemseddin Paşanın yıllarca Şah taraftarı olduğunu yazmıştır.

Şemseddin Paşa azledildikten sonra dışişleri bakanı Refet Bey, Osmanlı-İran sınır sorununun halli için Şemseddin Paşa'dan fikir almıştır. Şemseddin Paşa bu konuyla çok uğraştığını oradayken durumu kontrol edebildiğini ama şuanda olaylar daha kötü bir hal aldığını arz etmiştir. Şemseddin Paşa bunun nedeni olarak iki sebep söylemiştir; biri İran'da düzgün bir idarenin olmaması, ikincisi de gerekli tedbirlerin alınmamasıdır. Tek çare ise İran'daki koşulların iyileştirilmesidir. Aynı şekilde her iki tarafın kabul edeceği bir mahkemenin olmamasından dolayı anlaşma uzak bir ihtimaldir. Ve İran hükümeti anlaşılacak bir hükümet değil ama Osmanlıyı düşman olarak görmekten yana da değil. Şuana kadar her alanda yapılan anlaşmalar sonuçsuz kalmıştır. Bir diğer önemli konu ise İran şu ana kadar dünya devletleriyle hiç barış imzalamamış ve zor duruma düşmedikçe de anlaşma yapmaz. Buna bağlı olarak 50-60 yıldır var olan sınır sorunu çözülememiştir. Şu ana kadar Osmanlı-İran arasında sadece Osmanlı vatandaşlarıyla ilgili bir kaç hukuki

konu sonuçlanmıştır. Eğer sınır sorunu için bir sonuç almak istiyorsanız İran'da ki Osmanlı memurları görevlerini ciddi alarak ve durumun ehemmiyetini anlayarak çalışmalarını gerekmektedir. Bununla birlikte siz de bunları desteklerseniz olumlu sonuç alınabilirsiniz (Çınar, 2014, s. 155) diye dışişlerine cevap yazmıştır.

Naib'üs- Sultan görevindeyken olan olaylar şunlardır;

Dâhiliye nezareti, hırsızlık yapıp İskenderiye'ye kaçan Trablusgarp posta eski müdürü Naum Dimitri Efendi'nin yargılanması için İstanbul'a gönderilmesini ve Trablusgarp'ta şehit düşen Suphi Efendi'nin ailesine maaş bağlanması hususlarını Trablusgarp ve Bingazi Sultan Naibi olan Şemseddin Paşa ile görüşülüp fikirlerinin alınması istenilmiştir (DH.MTV 23-16). 26 Mart 1913 tarihinde Trablusgarp ve Bingazi'de bulunan emekli mülki ve askeri şahıslarla burada olan yetim ve dul kadınlara maaşlarının verilmesi istenilmiştir (MV. 175-86). 29 Nisan 1913 tarihinde gelen başka bir belgede (MV.176-65) bu maaşların verilemeyeceği bildirilmiştir. 22 Temmuz 1913 yılında gelen bir belgede, Naib'üs-Sultan Şemseddin Paşa Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgalinden sonra Naçora eski Kâtibi Mehmet Sabri, on iki kişilik ailesiyle 320 Frank karşılığında en yakın Osmanlı memleketine nakledilebileceğini İstanbul'a bildirmiştir (DH.İD. 85-42). Trablusgarp ve Bingazi Sultan Naibi Şemseddin Paşa donanmaya yardım amacıyla 100 Osmanlı lirası göndermiştir (DH. İ.UM. EK. 70-12).

Sonuç

62 yıllık ömrüne birçok başarı sığdıran Çerkez asıllı Mehmet Şemseddin Paşa Osmanlı'ya büyük hizmetler yapmıştır. Devlet memurluğunun en alt kademesinden başlayıp en üst makamına kadar çıkmış ve bu makamlarda layıkıyla görevini ifa etmiştir. İmparatorluğun en çalkantılı döneminde en zor görevlere atanmış ve gittiği ülkelerin en üst idarecileriyle dostluklar kurmuş, onların sevgisini kazanmıştır. Şemseddin Paşa İran'da elçilik yaptığı (yaklaşık 12 yıl) süre içinde Osmanlı-İran ilişkileri dostluk havası içinde geçmiştir. Hatta hem Şah hem de daha sonra kurulan Milli Meclis içinde bile Osmanlıya karşı sevgi ve dostluğun hâkim olduğunu arşiv belgelerinden görüyoruz. Bulunduğu ülkelerde olayları hızlı bir şekilde İstanbul'a bildirdiğini ve sergüzeşt-i hayatına bakıldığında tam bir vatansever olduğu görülmektedir. Çünkü hasta, yaşlı ve eşini kaybettiği zaman (1911) bile kendisine vatan toprağı olan uzak bir bölge, Trablusgarp-Bingazi'ye Naib'üs Sultan görevi verildiğinde hiç tereddüt etmeden gitmiştir. Şemseddin Paşa'nın hızlı yükselişi, büyük başarıları Osmanlı Devleti'nin özeti gibidir. Tüm bunlarla beraber dünya siyasi haritasının değiştiği (1.ve 2. Balkan savaşları, 1.Dünya savaşı) dönemlerde İmparatorluğun yurt dışındaki siyasi-politik cephesi olan elçilik görevinde bulunmuş ve son görevinden geldikten yaklaşık 1 yıl sonra da vefat etmiştir.

Kaynakça

- [1] (DH. EUH. THR. 86-20), (DH. İ.U.M. EK. 70-12), (DVNSNMH. 14-108), (HR. TH 124-22), (HR. TH 125-74), (HR. TH 127-22), (HR. TH 141-36), (HR. TH 348-108), (MB. İ 183-18), (MB. İ 197-38), (BEO. 288-21531), (BEO. 3370-252724), (BEO. 2302-172638), (BEO.3096-232154), (BEO 111-8318), (BEO.268-20053), (BEO.3404-255263), (BEO.3502-262643), (BEO.948-71090), (BEO.950-71241), (DH. İD.85-42, (DH. MTV 23-16), (HR. SFR.04 894-144), (HR. SYS, 1729-101), (HR. TO 45-30), (İ.A 1-51), (İ.DH. 993-78450), (İDH 1335-12), (İ.DUİT. 62-44-2-1), (İ-DUİT-00007-000104-001-001), (İ.HR 383-46), (İ.HR 339-60), (İ.HR348-20), (İ.HR. 340-2), (İ.HR 346-62), (İ.HR. 340-28), (İ.HR. 9-41), (İ.HR.346/62), (İ.HR.348,20), (İ.HR.407-27) (İ.HUS 103-167), (İ.HUS 115-28), (İ.HUS.158-58), (İ.HUS 56-42), (İ.HUS 62-29), (İ.HUS.115-28), (İ.HUS. 85-78), (İ.HUS.53-33), (İ.HUS.56.42), (MV. 175-86), (MV. 176-65), (MV. 170-76), (MV. 171-26), (MV. 227-24), (MV.211-35), (İ.MTZ(01) 17-632), (Y.A.HUS 295-57), (Y.A.HUS.294-107) (Y.A.RES 88-85), (Y.A.RES.79-41), (Y.EE 71-87), (Y-EE-0059-0004-002), (Y.PRK. TKM.23-59), (Y.PRK. EŞA. 18-77)
- [2] ایران اسلامی جمهوری خارجه امور وزارت تخصصی کتابخانه
(QAMRI 1316-34-01-15), (QAMRI-1326-11-1-71), (GH 1317-K19-P8-3), (GH.1317-1-23), (GH1317-K19-P8-2), (GH1319-K19-P31-8) (GH1324-K23-P06.3-72), (GH1319-K19-31-?), (GH1324-K23-P7-1-233), (GH1326-K60-P5-6)
- [3] Aydemir, İzzet(1991), Muhaceretteki Çerkez Aydınları, Ankara
- [4] Budak, Mustafa; Gurulkan, Kemal vd. (2010), Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri, Ankara
- [5] Çınar, A. Ergun(2014), Cemil Said Bey İran Mektupları, Kitapevi, İstanbul
- [6] Gövsa, İbrahim Alaettin(1945-1946), Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedi Gün Matbaası İstanbul
- [7] Gurulkan, Kemal; Çınar, Ali Osman vd.(2012), Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri I, İstanbul
- [8] İbnülemin, Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsâmeddin [Yaşar] (1335), Evkâf-ı Hümâyun Nezâretinin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâli, İstanbul
- [9] Mücellidoğlu, Ali Çankaya(1968-1969), Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (1860-1923), Mars Matbaası, Ankara
- [10] Özüçetin, Yaşar ve Yıldız, Sıddık(2008), 14 Şubat 1909 Hükümet Krizi Öncesinde: "İngiliz Gözüyle Osmanlı Hükümeti ve Meclisi Mebusan" Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.372-382
- [11] Unat, Faik Reşit(1968), Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- [12] İpşirli, Mehmet (1995), "Elçi", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul
- [13] Guaze Gazetesi 2 Nisan 1911
- [14] Guaze Gazetesi 17 Nisan 1911

EKLER

Resim 1: İbnülemin Mahmud Kemal'in (*Evkâf-ı Hümayun Nezâretinin Târihçe-i Teşkilâtı ve Nüzûârın Terâcim-i Ahvâli*) adlı eserinde Mehmed Şemseddin Paşa'nın resmi (s. 212, 1335)

Resim 3: İnan Dışışleri bakanlığı arşivinde Mehmed Şemseddin Paşa'nın azledilme sebepleri, Ayneldüvle'nin Şemseddin Paşa'dan Osmanlı Sefaretine iltica isteği ve Şemseddin Paşa'nın istifa haberlerini konu alan belge (QAMRI-1326-11-1-71)